

Compenseren? korte uiteenzetting over examenregelingen

Amsterdam, 6 oktober 1987.

Op verzoek om vanuit onderwijskundige en toetstechnische hoek een aantal suggesties te geven voor de aanpak van de problematiek rond compensatieregelingen heb ik op deze korte termijn dit advies uitgebracht. Ik heb gekozen voor een beschrijving in algemene termen, maar daarin zijn specifieke situaties zoals gelden in de eigen propedeuse wel terug te vinden. Er is spaarzaam verwezen naar enkele eigen publicaties. Voor meer actuele verwijzingen zie mijn 'compensatorische examenregelingen en studierendementen in het hoger onderwijs' uit 2016, voor een seminar van de HES/UvA https://benwilbrink.nl/projecten/14compensatie_en_rendement.htm

Waarom compenseren?

Allereerst wil ik de vraag naar voor- en nadelen van compensatieregelingen in vergelijking tot conjunctieve regelingen (ieder examenonderdeel tenminste voldoende) beantwoorden.

Bij selectieprocedures (sollicitaties, toelating tot numerus fixus studies e.d.) doet zich de vraag voor op welke wijze de verschillende criteria (aan de kandidaat gestelde eisen) het 'best' kunnen worden gecombineerd tot eindoordeel. Wat het 'best' is kan uiteindelijk altijd worden gekwantificeerd in financiële termen (winst of verlies voor de selecterende instantie), en dat is niet onbelangrijk omdat hiermee in beginsel een harde toetsingsgrond voor de discussie over al-of-niet compenseren wordt verkregen. Welnu, tegen het harde guldens-criterium is het zonder meer altijd gunstiger om te werken met compensatorische regels dan vast te blijven houden aan absolute (conjunctieve) eisen voor ieder gesteld criterium afzonderlijk. De bewijsvoering voor deze stelling is ooit (in 1962) eens geleverd door Lord in 'Educational and Psychological Measurement'. Waarom is compensatie beter: omdat iedere test die bij selectie wordt gebruikt een niet te verwaarlozen onnauwkeurigheid heeft.

De analogie vanuit de selectie naar de situatie voor een propedeutisch examen mag nu duidelijk zijn: ook bij dit examen is er sprake van selectie (met een althans impliciete winst-en verliesrekening) en bovendien van zelfs zeer grote onnauwkeurigheden bij de tentamens die deel uitmaken van dat examen. Over de onnauwkeurigheid van dergelijke tentamens hoef ik nauwelijks meer iets toe te lichten, omdat ik daarover een uiteenzetting heb gegeven in de

'Handleiding zelf-evaluatie' (blz. 2 en 3 daarvan). Het probleem is dat ieder tentamen maar een relatief kleine steekproef is uit het domein van vragen die over de opgegeven stof zouden kunnen worden gesteld.

Bij een examen is de beslisregel een louter formele: de punten worden geteld, en op grond daarvan ligt de uitslag vast. Nu we eenmaal beseffen dat afzonderlijke tentamens slechts steekproeven zijn, moeten we voor een evaluatie van gehanteerde examenregelingen even door het formalisme heen kijken naar de (vermoede) onderliggende werkelijke stofbeheersing • zoals studenten die hebben opgedaan.

Het voordeel van compensatorische regelingen is nu dat studenten die naar hun werkelijke stofbeheersing gemeten over een voldoende beheersingsniveau beschikken, door de meetfouten die inherent zijn aan tentamens niet meteen worden gedwongen om vakken over te doen waarvoor zij om te beginnen al een in werkelijkheid voldoende beheersingsniveau hadden. De student die bij de voorbereiding op tentamens mikt op een niveau dat redelijk boven de minimumeisen ligt mag dan verwachten dat alleen bij bijzonder grote pech (waar te weinig geluk tegenover staat) er een enkel vak zal moeten worden overgedaan.

In vergelijking tot de conjunctieve regeling (voor ieder onderdeel tenminste een voldoende oordeel behalen) lijkt de compensatorische regeling 'gemakkelijker' te zijn. Ik haast mij te zeggen dat die indruk juist is: er worden onder de compensatorische regeling immers minder vakken ten onrechte overgedaan, er wordt minder tijd verspild met overdoen van wat men toch al beheerste. Maar ook ten onrechte vakken overdoen zal doorgaans toch leiden tot een iets hogere stofbeheersing dan bij de eerste gelegenheid het geval was. Er is dus reden om bij het overgaan van conjunctieve op compensatorische regelingen het niveau van de tentameneisen iets omhoog te brengen. Sterker: door de ruimte te benutten door het omhoog brengen van de afzonderlijke tentameneisen wordt het voordelige karakter van de compensatorische regeling tot gelding gebracht. Dit punt is overigens ook van belang in verband met het tegengaan van oneigenlijk gebruik, waar ik nu kort op zal ingaan.

Als we nu eens uitgaan van studenten die zich niet op een redelijk niveau voorbereiden voor eerste gelegenheidstentamens (om wat voor reden dan ook): zullen zij niet op onbedoelde wijze van de compensatiemogelijkheden profiteren door te kapitaliseren op geluk? Of erger nog: door het uitbuiten van de zwakke plekken in het examen?

Wat het **kapitaliseren op 'geluk'** betreft: ook en bij uitstek onder de conjunctieve regeling doet zich de mogelijkheid voor door op een flinke portie zitvlees uiteindelijk toch eens voor ieder tentamen te slagen. Het aardige van de compensatorische regeling is nu juist dat het door het enigszins verhogen van de eisen het voor de wat zwakkere (qua capaciteiten, of qua motivatie) studenten een zwaardere opgave wordt om het examen te behalen, zonder dat het voor de overigen een lastenverzwaring inhoudt. (Een compensatorisch

examen is een beter selectie-instrument, zoals hierboven betoogd).

Iedere regeling zal ertoe leiden dat mensen proberen de regeling omgekeerd te gebruiken: gegeven de regeling, wat is de meest handige strategie om de eigen doelen te realiseren. Zeker voor examenregelingen geldt dat studenten de eigen studiestrategie af zullen stemmen op de bijzondere eigenschappen van de betreffende regeling. Dergelijk studentgedrag is de meest normale zaak van de wereld, is niet in enig opzicht laakbaar, en versterkt alleen maar de noodzaak examenregelingen zo te construeren dat de regeling zelf tot effect heeft dat het vanuit de doelen van het onderwijs gezien wenselijk gedrag van studenten uitlokt.

Wat onbedoelde neveneffecten betreft is de traditionele conjunctieve examenregeling een voorbeeld van hoe het niet moet: de regeling nodigt studenten immers nogal expliciet uit zich niet beter op tentamens en examens voor te bereiden dan het minimum vereiste niveau om te slagen al aangeeft.

Het meest in het oog vallende karakter van compensatorische regelingen is dat het studenten de mogelijkheid biedt om na het behalen van enkele relatief hoge cijfers voor de nog resterende vakken de studieinspanning aanzienlijk te verminderen. Op zich is daar geen enkel bezwaar tegen, omdat een reeks hoge cijfers slechts in zeldzame gevallen een toevalsresultaat zal zijn, zodat de behaalde hoge resultaten dubbel en dwars zijn 'verdiend'. Docenten die juist de latere examenonderdelen verzorgen zijn misschien argwanend, omdat het er naar uitziet dat de studieresultaten voor de latere vakken 'slechter zouden kunnen uitvallen dan voor de eerdere vakken; bedenk echter dat een effect zoals hier gestipuleerd zich ook omgekeerd voor kan doen: studenten die beginnen met relatief slechte cijfers zullen zijn gedwongen deze te compenseren door op de nog volgende examenonderdelen juist hogere cijfers te behalen.

Onder een goed opgezette compensatorische regeling is niet te verwachten dat strategieën van studenten stelselmatig voor bepaalde examenonderdelen gunstig of slecht uit zullen pakken.

Compensatie: volledig, of marginaal?

Het is niet onbelangrijk hoe een compensatorische regeling precies wordt vormgegeven. Hierboven werd al gewezen op de correctie die gewenst kan zijn wat betreft de zwaarte van de afzonderlijke tentamens: onder een compensatorische regeling kan de zwaarte waarschijnlijk naar boven toe worden bijgesteld.

Volledige compensatie betekent dat de exameneis wordt geformuleerd als een tenminste te behalen gemiddeld cijfer. In de onderwijspraktijk, althans in Nederland, wordt compensatie doorgaans beperkt tot de juist onvoldoende cijfers, waarbij de argumentatie doorgaans zijn dat ieder vak tenminste toch wel op een minimaal aanvaardbaar niveau moet zijn afgelegd. Men kan er natuurlijk voor kiezen om toch voor ieder examenonderdeel een zekere onderdrempel te blijven hanteren, maar per se nodig is dat niet. De redenering dat men voor ieder vak tenminste een bepaald niveau van kennis en inzicht moet hebben behaald gaat voorbij aan het vermogen van mensen om eventuele tekorten op latere momenten of in de beroepspraktijk bij te spijkeren

(en dat zij dat vermogen hebben wordt in zekere zin gegarandeerd door het hebben voldaan aan de compensatorische exameneis). Nu zijn er studierichtingen waarin men kan redeneren dat gebrekkige kennis van een bepaald vak ertoe kan leiden dat in het beroep fatale vergissingen worden gemaakt, maar die redenering gaat voorbij aan het feit dat per afzonderlijk tentamen het de student wordt toegestaan in beperkte mate fouten te maken die in diezelfde praktijk ook tot het overlijden van patiënten zouden leiden. Met andere woorden: men kan voorzichtigheidshalve kiezen voor beperkte compensatiemogelijkheden in plaats van voor volledige compensatie, maar dwingende argumenten zijn daarvoor meestal niet te construeren.

Hoe moet het met het bieden van herkansingsgelegenheden?

Onder conjunctieve examenregelingen zouden maar weinig studenten kunnen slagen wanneer per tentamen niet de mogelijkheid zou worden geboden om bij een onvoldoende cijfer het tentamen nogmaals af te leggen. Herkansingen horen onlosmakelijk bij conjunctieve regelingen, en dat feit alleen kan als aanwijzing worden gezien dat er vanuit doelmatigheidsoverwegingen iets mankeert aan die conjunctieve regelingen.

Bij compensatorische regelingen ontstaat er ten aanzien van eventueel aan te bieden herkansingsgelegenheden een geheel andere situatie: men kan immers lage cijfers compenseren door hoge cijfers voor andere vakken te behalen, zodat in beginsel geen herkansingen nodig zijn. (De veronderstelling is hier dat er sprake is van volledige compensatie, omdat bij marginale compensatie er bij het behalen van niet-compenseerbare onvoldoendes noodzakelijk wel gelegenheid tot het overdoen moet worden geboden). Het bieden van herkansingsgelegenheden zal juist verstorend werken op hetgeen met de compensatorische regeling bedoeld wordt te bereiken, waardoor extra maatregelen nodig zijn die er bijvoorbeeld uit kunnen bestaan dat de exameneisen worden verzwaard.

In de praktijk, gezien bijvoorbeeld het bestaan van bepaalde wettelijke regelingen, zal het niet altijd mogelijk zijn om geheel zonder herkansingsgelegenheden te werken. Onder de wet twee-fasenstructuur is de toegestane inschrijvingsduur voor de propedeuse 2 jaar, en blijven eenmaal behaalde tentamens gedurende deze periode hun geldigheid behouden. Dit betekent dat onder de huidige wet een volledig compensatorische regeling zonder herkansingsgelegenheden niet realiseerbaar is, zoals dat onder de voorgaande wetgeving wel zou kunnen in de vorm van een jaarklassensysteem (is aan het eind van het eerste jaar de propedeuse niet behaald, dan doet men het gehele programma over of men vertrekt).

Bij het vormgeven aan een compensatorische examenregeling zal op de een of andere manier gelegenheid moeten worden geboden tot het overdoen van bepaalde examenonderdelen, waarbij er maatregelen moeten worden genomen om te voorkomen dat herkansingsgelegenheden door studenten oneigenlijk worden gebruikt. De vuistregel is dat het aanbieden van meer herkansingsgelegenheden gepaard moet gaan met het verzwaren van de eisen (het moeilijker maken van de afzonderlijke examenonderdelen, of eventueel

alleen van de herkansingen). Uiteindelijk blijft immers het doel dat het examen een redelijke garantie biedt dat door de geslaagde studenten een bepaald niveau van beheersing is bereikt.

Wat is een 'goed opgezette' compensatorische regeling?

Uit het voorgaande volgt dat het criterium voor welke examenregeling dan ook, en dus ook voor compensatorische examenregelingen, moet zijn dat geslaagde studenten een bepaald niveau van stofbeheersing hebben bereikt. Let wel, met dat 'niveau' wordt niet bedoeld wat de formeel behaalde cijfers zijn, maar wat de werkelijke stofbeheersing van de betreffende studenten is.

Het onderscheid tussen formeel cijfer en werkelijke stofbeheersing is belangrijk, denk aan de student die na acht herkansingen slaagt voor vak X, daarmee formeel aan de gestelde eis voldoet, maar hoogstwaarschijnlijk in werkelijkheid een onvoldoende niveau van stofbeheersing bezit. Het onderscheid tussen conjunctieve en compensatorische regelingen is dat voor de laatste het 'bepaalde niveau' betrekking heeft op het aangeboden programma in zijn geheel, terwijl het voor de conjunctieve regeling voor ieder examenonderdeel afzonderlijk wordt toegepast.

De evaluatie van een bepaalde examenregeling vindt allereerst plaats naar het bovengenoemde criterium. De toegespitste vraagstelling daarbij zal zijn of studenten die aan de exameneisen voldoen door royaal van herkansingen gebruik te maken, ook voldoen aan het criterium van een bepaald niveau van stofbeheersing: is het examen moeilijk genoeg / te moeilijk ?

Op de tweede plaats kan worden onderzocht of met betrekking tot afzonderlijke examenonderdelen er sprake is van mogelijke onevenwichtigheden. Ik zal dit punt afzonderlijk uitwerken, gezien het evidente praktische belang ervan.

de positie van afzonderlijke examenonderdelen

De evaluatie van afzonderlijke examenonderdelen is gericht op het vinden van antwoord op de vraag of (1) gegeven de kenmerken van de studenten waarvoor het onderwijs is bedoeld, en (2) gegeven de tijd die programmatisch voor het betreffende onderdeel ter beschikking staat, studenten niet meer of minder tijd blijken te gebruiken om aan de gestelde eisen te voldoen.

Onder traditionele conjunctieve examenregelingen komt het veelvuldig voor dat bepaalde vakken 'zwaar' en andere 'licht' zijn, ook in de betekenis dat studenten voor vakken in de eerste categorie aanzienlijk meer tijd nodig hebben dan formeel in het studieprogramma daarvoor staat geschreven, en voor de lichtere vakken aanzienlijk minder. Onder compensatorische regelingen kan zich natuurlijk hetzelfde verschijnsel voordoen. Zijn de afwijkingen groot genoeg, dan moet er corrigerend worden ingegrepen:

(1) door de beschikbare tijd voor de verschillende studieonderdelen in overeenstemming te brengen met wat studenten in werkelijkheid daarvoor blijken te besteden, of

(2) door de zwaarte (tentameneisen) van de betreffende vakken te corrigeren, of

(3) door wijzigingen in de examenreling (meer of minder herkansingen aanbieden e.d.) het studiegedrag van studenten beïnvloeden.

Eventueel kan empirisch worden onderzocht hoeveel tijd studenten aan welke vakken besteden, met welke tentamenresultaten. In bepaalde studierichtingen worden dergelijke gegevens routinematig verzameld, zoals bijvoorbeeld het geval is bij Rechtsgeleerdheid en Tandheelkunde in het kader van de Zelf-evaluatie projecten.

Bij compensatorische regelingen kunnen bijzondere problemen ontstaan wanneer de zwaarte van de afzonderlijke examenonderdelen niet gelijk is. In beginsel behoort een compensatorische regeling evenwichtig te zijn in deze zin dat afzonderlijke examenonderdelen in de compensatie mee doen naar verhouding van de zwaarte of omvang die aan het betreffende onderdeel is toegekend. In de praktijk kan niet met verfijnde gewichten worden gewerkt omdat daardoor de doorzichtigheid van de examenregeling wordt aangetast, maar het is wel mogelijk om de cijfers voor bepaalde onderdelen twee keer zo zwaar te tellen als die voor andere onderdelen. Iedere middelbare scholier kan met dergelijke eenvoudige rekensommen overweg, dus waarom studenten in het W.O. niet? De toekenning van verschillende gewichten is eleganter dan het in afzonderlijke clusters onderbrengen van bepaalde examenonderdelen waarbij dan wel binnen ieder cluster kan worden gecompenseerd, maar weer niet tussen afzonderlijke clusters, tenzij het gaat om lage cijfers in een 'licht' cluster waar hoge cijfers in een 'zwaar' cluster tegenover staan.

Zoals bij conjunctieve regelingen de veel te zware examenonderdelen op de tijd van studenten een claim leggen die gaat ten koste van andere examenonderdelen, zo kunnen bij marginaal compensatorische regelingen de relatief lichte vakken er toe leiden dat relatief zware vakken door studenten worden gemeden: men kiest ervoor de wat lagere cijfers voor de lastige vakken te compenseren door hogere cijfers voor de makkelijker onderdelen te behalen. Wanneer er bij een compensatorische regelingen dergelijke problemen optreden, kunnen de maatregelen worden gevonden in de al aangegeven richting: breng de zwaarte van de betreffende vakken (die immers afwijkt van wat bij de onderwijsprogrammering is beoogd) in overeenstemming met wat in het onderwijsprogramma is vastgelegd, wijzig het onderwijsprogramma, of ga na of er wijzigingen in de examenregeling kunnen worden aangebracht waardoor de gesignaleerde problemen zullen worden verzacht. De laatste categorie maatregelen vraagt enige verdere uitwerking:

Mogelijke maatregelen m.b.t. de examenregeling.

1- toestaan van herkansingen:

1.1 - zonder enige beperking

1.2 - alleen voor vakken waarvoor geen 'voldoende' resultaat is behaald

1.3 - per onderdeel wordt het aantal toegestane herkansingen gemaximeerd

ad 1.1 Zonder enige beperking herkansingen toestaan betekent dat studenten vrij zijn een reeds voldoende gemaakt vak te herkansen in de hoop

zodoende een hoger cijfer te behalen met enige compensatoire werking (zie ook 2.3). Op zich kan dit nimmer de bedoeling zijn: een al eens voldoende gemaakt tentamen nog eens afleggen is ofwel verspilling van extra voorbereidingstijd, ofwel niet toe te laten gokgedrag. In het algemeen zal het zijn aan te bevelen enige beperking aan de herkansingsmogelijkheden op te leggen, ook al is het op zich vervelend om dergelijke regels te moeten uitvaardigen.

ad 1.2 Herkansingen alleen toelaten voor vakken waarvoor nog geen 'voldoende' resultaat is behaald: dit zal als regel moeten worden toegestaan. Natuurlijk zal het niet altijd nodig zijn om bij compenseerbare onvoldoendes ook herkansingen af te leggen, maar de student kan van tevoren niet altijd weten of herkansen echt nodig is of niet (zie ook 3.3). ad

1.3 Het aanbieden van onbeperkte herkansingsmogelijkheden volgens variant 1.1 of 1.2 brengt met zich mee dat de tentameneisen wat hoger moeten worden gesteld dan anders het geval zou zijn. Op dit punt kunnen met behulp van het tentamenmodel van Van Naerssen (inaugurele rede, 1970 <https://benwilbrink.nl/publicaties/70vNaerssenLes.htm>) precieze berekeningen worden gemaakt, zoals tamelijk uitvoerig is gedaan in de publicatie 'Studiestrategieën' (1978) van mijn hand (<https://benwilbrink.nl/publicaties/78StudiestrategieCOWO.htm>). Wanneer het aantal herkansingen strikt wordt beperkt, en de studenten daardoor tot een betere examendiscipline worden gedwongen, hoeven de tentameneisen niet bijzonder te worden opgehoogd.

Er zijn verschillende mogelijke varianten: de strenge variant waarin 1 herkansing in de propedeuse inschrijvingstijd wordt toegestaan, de minder strenge waarin er 2 of 3 per tentamen worden toegestaan, en de variant waarbij ongeacht de tentamens waarover het gaat het aantal af te leggen herkansingen aan een maximum van bijvoorbeeld 5 wordt onderworpen.

Voor de in academisch opzicht wat zwakkere studenten betekent een dergelijke strengere regeling dat zij met enig overleg aan tentamens moeten deelnemen, of deelname moeten uitstellen.

Een gunstig neveneffect van deze beperkende regelingen is dat wordt tegengegaan dat studenten vrijwel onvoorbereid aan tentamens deelnemen, alleen om eens kennis te maken met de wijze waarop er wordt getentamineerd. Er is in de onderwijskundige literatuur wel eens voorgesteld dit 'verkennend' gedrag te straffen door studenten met scores beneden een bepaalde (lage) grens niet bij de eerstvolgende tentamengelegenheid tot het tentamen toe te laten; een dergelijke regeling zou mijns inziens in strijd komen met de wet.

2 - welk cijfer geldt na afgelegde herkansing:

2.1 - het hoogst behaalde cijfer

2.2 - het laatst behaalde cijfer

2.3 - in herkansing behaalde cijfers kunnen geen andere cijfers compenseren

ad 2.1 De meest sympathiek ogende regeling is het hoogst behaalde cijfer als de formele uitslag aan te merken. Zoals met veel sympathieke regelingen (onbeperkte herkansingen aanbieden is daar een voorbeeld van) moet er wel

een prijs voor worden betaald, in de vorm van verhoging van de tentameneisen.

ad 2.2 De strenge variant is dat bij het herkansen dan ook het cijfer van de herkansing, dus het laatst behaalde cijfer, als formele uitslag geldt. Wanneer het daarnaast blijft toegestaan om een al voldoende gemaakte tentamen te herkansen, wordt er op dergelijk ongewenst herkansen een rem gezet vanwege het risico dat de student nu loopt op een lager cijfer. Wanneer het niet is toegestaan al voldoende gemaakte onderdelen nog eens over te doen, heeft variant 2.2 geen betekenis, tenzij in het niet zo veelvuldig voorkomende geval dat studenten ondanks een behoorlijke voorbereidings-strategie een niet-compenseerbare onvoldoende behalen waar zij eerst al een compenseerbare onvoldoende hadden.

ad 2.3 Een heel logische regel, om kapitaliseren op geluk tegen te gaan, is dat herkansingen niet bedoeld zijn om voor andere tentamens behaalde compenseerbare onvoldoendes alsnog te compenseren. Ongewenst herkansingsgedrag kan met deze regel worden tegengegaan.

3 - wanneer worden herkansingsgelegenheden geboden:

3.1 - onmiddellijk na het afgelegde en onvoldoende gemaakte tentamen

3.2 - bij iedere volgende tentamengelegenheid

3.3 - nadat alle andere examenonderdelen zijn afgelegd

ad 3.1 Wanneer de student zich behoorlijk op het tentamen heeft voorbereid, maar door pech een onvoldoende resultaat boekt, kan een onmiddellijk aangeboden herkansingsgelegenheid soelaas bieden. Ook studenten die zich minder goed hebben voorbereid zouden van deze gelegenheid gebruik kunnen maken, maar dat kan gedeeltelijk worden geblokkeerd door een voorwaarde voor het minimaal behaalde resultaat te stellen, of door het gemiddelde resultaat voor beide toetsen als formeel geldende uitslag te nemen. Eigenlijk dus een vorm van toetsverlenging. In de praktijk zou bij een ochtendtentamen in de middag de herkansing kunnen worden aangeboden, of op zijn hoogst een week later. Het is niet nodig om onmiddellijk na afloop van het tentamen al formele uitslagen vast te stellen, voldoende is om bij meerkeuzetentamens de studenten zelf, aan de hand van de opgegeven sleutel, de behaalde score te laten vaststellen, of bij andere vraagvormen aan de hand van model-antwoorden en scoringsregels na te laten gaan of zij mogelijk een onvoldoende resultaat zullen boeken (eventueel kunnen degenen die daar niet zeker van zijn hun werk door de docent van een voorlopige beoordeling laten voorzien). (Het risico van fouten en verkeerde inschatting e.d. moet door de student zelf worden gedragen).

Het is niet ondenkbaar dat in bepaalde situaties de aldus geboden gelegenheid met zich mee moet brengen dat de tentameneisen iets hoger worden gesteld, zoals in het algemeen het aanbieden van extra herkansingsgelegenheden gepaard moet gaan met verzwaring van eisen om het attestniveau op gelijk peil te kunnen handhaven.

ad 3.2 De normale variant is dat de herkansing bij een van de volgende

geprogrammeerde tentamengelegenheden kan worden gedaan.

ad 3.3 De strenge variant is dat de herkansingsgelegenheid pas wordt gegeven nadat het hele examenprogramma is afgewerkt. Het voordeel is dat de student niet voorzichtigheidshalve ieder tentamen waarvoor een compenseerbare vijf is behaald onmiddellijk bij de eerste gelegenheid hoeft/mag overdoen, terwijl achteraf kan blijken dat overdoen niet nodig was geweest. De compensatieregeling kan onder deze variant zijn doel dus niet zo gemakkelijk voorbij schieten (maar ook variant 3.1 heeft een dergelijk effect).

Het moment waarop herkansingen worden aangeboden is van enig belang: het maakt veel uit of de herkansing op heel korte termijn, pas nadat alle examenonderdelen eenmaal zijn afgelegd, of ergens daartussen worden aangeboden.

Een geschikte combinatie uit de hierboven opgesomde mogelijkheden zal in de praktijk de meest storende problemen met compensatieregelingen (of met conjunctieve regelingen 1) kunnen voorkomen of verhelpen.

In mijn 'Studiestrategieën' (1978) zijn enkele van de genoemde varianten op hun theoretisch te verwachten effecten doorgerekend, en worden nog enkele andere examenvarianten besproken.